



ELŐADÁSOK A FERENCES REND TÖRTÉNETÉBŐL

2024. január 18., PPKE BTK,
Sophianum, 108-as terem

a HUN-REN–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség
Kutatócsoport konferenciája

PROGRAM

10.00 Megnyitó: **Mátyus Norbert** (PPKE Pázmány Péter Kollégium, igazgató)

1. szekció

Elnök: **Armando Nuzzo**

10.15–10.35

Varga Kapisztrán OFM

Újszerű ünneplés – „*újszerű vigasztalás*:" Szent Ferenc grecciói karácsonyának spirituális háttere és tartalma

10.35–10.55

Falvy Dávid

Szent Ferenc alakja a középkori olasz és magyar nyelvű irodalomban

10.55–11.15

Korondi Ágnes

Michael de Hungaria prédikációi és a középkori magyar passióhagyomány

11.15–11.30 vita

11.30–11.45 kávészünet

2. szekció

Elnök: **Bajáki Rita**

11.45–12.05

Tornay Krisztina SSND

Adalékok a magyarországi Assisi Szent Klára-ábrázolások ikonográfiájához a 13–18. században

12.05–12.25

Lauf Judit

Újfalusi Judit rendtársai és rokonai „kapcsolati hálója”.

Lehetséges magyar nyelvűség a középkori nagyszombati klarissza kolostorban.

12.25–12.40 vita

12.40–14.00 ebédszünet

3. szekció

Elnök: **Szelestei N. László**

14.00–14.20

Molnár Antal

Ismeretlen forrás a moldvai katolikusok 17. századi történetéhez: Bartolomeo Bassetti OFMConv *Speculum ordinis* című kézirata (1642)

14.20–14.40

Szoliva Gábrriel OFM

Az erdélyi ferences Róka Márton és elfeledett kéziratos énekeskönyve (1689)

14.40–15.00

Medgyesy S. Norbert

Színpadra állított anyanyelvű teológia – a Csíksomlyó-iskola módszere a 18. században és annak tanulságai

15.00–15.15 vita

15.15–15.45 kávészünet

4. szekció

Elnök: **Báthory Orsolya**

15.45–16.05

Maczák Ibolya

A „Seraphicus Patriárka” – Assisi Szent Ferenc alakja a régi magyarországi prédikációkban

16.05–16.25

Szelestei N. László

„Téli szent gyümölcsök” – Ferences (?) ima- és énekeskönyv a 18. századból

16.25-16.45

Fáy Zoltán

A ferences könyvtárak háromszáz éve

16.45–17.00 vita

17.00 Zárszó: **Bajáki Rita**

17.10 pogácsázás

REZÜMÉK

– az előadások sorrendjében –

1. szekció

Varga Kapisztrán OFM (Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium)

Újszerű ünneplés – „*újszerű vigasztalás*:” Szent Ferenc grecciói karácsonyának spirituális háttere és tartalma.

Az előadás során nem annyira azzal szeretnék foglalkozni, hogy tényszerűen mi történt Greccióban 1223 karácsonján, vagy hogy tényleg Assisi Szent Ferenc állította-e az első „betlehemet,” hanem sokkal inkább arra spirituális háttérre, és azokra a jellegzetességekre, amelyek valóban „szentferencivé”, ferencessé teszik azt, ami akkor ott történt. Nevezetesen, hogy a megtestesülés milyen fontos helyet foglal el Szent Ferenc gondolatvilágában, és hogy a grecciói ünneplés teológiai tartalma, jelentése a megtestesülés misztériumát az Eucharisziával kapcsolta össze.

Falvay Dávid (ELTE BTK Olasz Nyelv és Irodalom Tanszék)

Szent Ferenc alakja a középkori olasz és magyar nyelvű irodalomban

Assisi Szent Ferenc nem csupán vallástörténeti szempontból kiemelkedően fontos az itáliai kultúra számára, de az olasz nyelvű irodalom egyik megteremtőjeként is tisztelik. A róla szóló gazdag hagiográfiai irodalomban is jó néhány olasz nyelvű szöveg is megjelenik már a középkor folyamán. Jelen előadásban néhány ilyen olasz nyelvű középkori alkotást elemzek, és megkísérlem azok magyar nyelvű párhuzamait is felvillantani. Elemzésem központjában

a *Fioretti* (*Szent Ferenc virágoskertje*) címen ismert 14. századi olasz szöveg és annak magyar párhuzama, a Jókai-kódex néhány epizódjának összehasonlító elemzése áll, és ennek kapcsán kitérek néhány szöveghely későbbi, szintén komparatív módon elemezhető előfordulására a 15–16. század fordulóján megjelenő itáliai és magyar apácairodalomban.

Korondi Ágnes (HUN-REN–OSzK Fragmenta et Codices Kutatócsoport)

Michael de Hungaria prédikációi és a középkori magyar passióhagyomány

Előadásomban a magyarországi származású, de műveit valószínűleg a 14. században Angliában író ferences szerzetes, Michael de Hungaria *Sermones tredecim universales praedicabiles per totum annum* című prédikációskötetének, illetve a 15. században ezzel a gyűjteménnyel együtt terjedő, Krisztus passiójáról szóló szövegeit vizsgálom meg. Mivel Michael de Hungaria művének maradtak fenn a középkori Magyarországon használt kéziratok és nyomtatott példányai, arra a kérdésre keresem a választ, hogy hatottak-e valamilyen formában ezek a szövegek a középkori magyarországi passióhagyományra.

2. szekció

Tornay Krisztina SSND (Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola)

Adalékok a magyarországi Assisi Szent Klára-ábrázolások ikonográfiájához a 13–18. században

Assisi Szent Klára tiszteletének alapját Magyarországon a középkori eredetű klarissza kolostorok vetették meg. Közülük egy még a Szent életében alapult Nagyszombaton, s volt egy nagyhírű, király-

néi alapítású Óbudán. A török időkben csak a felvidéki klarissza közösségek maradtak fenn, de a 17. század közepétől újra megin-
dult egy kirajzás e kettőből, s a klarissza kolostorok száma a kö-
vetkező század első harmadára ismét ötre emelkedett. Az alapító
tisztelete kimutatható körükben, például a templomaikban állított
oltárokról szóló adatokban, de kevés szakrális alkotás maradt fenn
a II. József feloszlató rendeletének következtében szétszóródott
emlékekből. Szent Klárát a ferences szerzetesek és a harmadrendi-
ek is tisztelték, s ennek is vannak nyomai, néhány emléke. Az elő-
adás fókuszja a korai magyarországi Szent Klára ábrázolások közül
néhány bemutatása.

Lauf Judit (HUN-REN–OSzK Fragmenta et Codices

Kutatócsoport)

Újfalusi Judit rendtársai és rokonai „kapcsolati hálója”.

Lehetséges magyar nyelvűség a középkori nagyszombati klarissza
kolostorban.

Újfalusi Judit *Makula nélkül való tükör* című munkájáról az utób-
bi évtizedekben feltárta a kutatás, hogy önálló koncepciójú műal-
kotás. Alapjában egy Európa-szerte elterjedt misztikus kegyességi
mű fordítása, de magába olvasztja a késő középkori magyar nyelvű
vallási hagyomány jelentős részét. A munka a huszadik század kö-
zepéig intenzív hatást gyakorolt a magyarországi katolikus hívek
magan vallásgyakorlatára. Újfalusi Juditot ezért a kora újkori és
barokk kori magyar irodalom nagyhatású szerzőjeként kell szá-
montartani. Érdeemes megismerni közelebbről azt a miliőt, amely-
ben egy ilyen jelentős alkotás megszülethetett. Ez, a közvetlen
adatok hiányos és szétszórt volta miatt igen összetett feladat. Az
előadás kísérletet tesz azoknak a forráscsoportoknak az egyelőre
vázlatos áttekintésére, amelyek segítségével Újfalusi Judit szemé-
lyisége, kortárs kapcsolatai, és a kolostor lelkisége előbbé tehető:
az író nő újabban előkerült leveleit, a nagyszombati klarissza kolos-

tor levéltári anyagait, a kolostorhoz bizonyosan vagy feltételezhetően köthető nyelvemlék kódexek provenienciáját és a szakirodalomnak a fenti szempontból lényeges, de szétszórt megállapításait, utalásait vizsgálja. Ezek alapján egyelőre nem kész eredményeket, hanem feltehető kérdéseket, elvégzendő feladatokat és valószínű, illetve kevésbé valószínű hipotéziseket kíván megjelölni és megfogalmazni.

3.szekció

Molnár Antal (HUN-REN–BTK Történettudományi Intézet)

Ismeretlen forrás a moldvai katolikusok 17. századi történetéhez: Bartolomeo Bassetti OFMConv *Speculum ordinis* című kézírata (1642)

A moldvai katolicizmus 17. századi történetének kutatásában régóta ismert, hogy az olasz konventuális minorita misszionáriusok 1642-ben Kutnár városában egy zsinatot hívtak össze annak érdekében, hogy híveik egyházfegyelmét és szertartásrendjét egységesítsék, valamint közelítsék a Trienti Zsinat előírásaihoz és a katolikus megújulás normáihoz. A zsinatot összehívó Bartolomeo Bassetti minorita misszionárius összeállított egy kéziratot *Speculum Ordinis* címmel, amely tartalmazta a zsinat határozatait és egy moldvai rituálé szövegét, azzal a céllal, hogy a Propaganda Fide Kongregáció nyomdájában kinyomtassák. A kézirat létéről más forrásokból a kutatás már a 20. század első felében is tudott, de a kutatók erőfeszítései a fellelésére hasztalannak bizonyultak. 1989-ben a kézirat váratlanul előkerült a Propaganda Fide Levéltárában, a fénymásolata alapján Benda Kálmán és Kenéz Győző kezdték meg a kiadásra történő előkészítését. Tervük végül meghiúsult, a kézirat továbbra is kiadatlan maradt, sőt, az eredeti példány azóta ismét eltűnt, a kongregáció levéltárában a felkutatására tett próbálkozások eredménytelenek voltak. Az előadó a fénymá-

solat alapján sajtó alá rendezte a kéziratot, és a vonatkozó kiadatlan missziós levelek kíséretében 2024-ben a Történettudományok Pápai Bizottságának könyvsorozatában teszi közzé bevezető tanulmány kíséretében. Az előadás ennek a kalandos sorsú kéziratnak a történetét, jelentőségét és tanulságait mutatja be a moldvai katolicizmus történetében.

Szoliva Gábor OFM (HUN-REN–BTK Zenetudományi Intézet, Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport)

Az erdélyi ferences Róka Márton és elfeledett kéziratok énekeskönyve (1689)

P. Róka Márton (1646–1704) erdélyi ferences pap a rendi összeírásokban kiváló szónokként (*excellentissimus concionator*) és organistaként szerepel, a csíki ferences műhelyben pedig könyvkötő mesterséget is gyakorolt. Ferences életét leginkább Csík-somlyón és Mikházán töltötte. Bár organista volt, zenei tevékenységéről mindaddig nem alkothattunk képet, amíg Dénesi Tamás kutatásai során a medgyesi ferences kolostor régi könyvei közül elő nem került egy 1689-ben Mikházán másolt kéziratok énekeskönyve. A gregorián miseordináriumokat, válogatott misepropriumot és zsolozsmahimnuszokat tartalmazó énekeskönyv magyar zenetörténeti jelentőségű. Egyrészt a ferences organisták részére a csíki nyomdában 1741-ben kottával szedett *Hymni Vesperarum Ecclesiastici...* kéziratok előzményének tekinthető. Másfelől zenei notációja és megjelenése Kájoni János (1629/1630–1687) kottás kézírataira emlékeztet. Róka azon fiatal testvérek között lehetett, akiket Kájoni a napi liturgikus zenei feladatokra, a misék és zsolozsmák éneklésére és zenei írás-olvasásra oktató. Kájoni eddig név szerint ismert növendékei mellett minden bizonnyal Rókát is tanította orgonálni, talán már a beöltözése (1662) utáni években, valamint amikor később mindketten a csíki kolostorban laktak. A szóban forgó énekeskönyvet Róka a mikházi konvent organistá-

jaként szignálta 1689-ben, tehát életútján hosszasan foglalkozott billentyűs zenével. Kájoni szoros értelemben vett tanítványi köréhez tartozott tehát, jó ideig együtt szolgált vele, majd mestere halála után tovább élte szerteágazó örökségének zenei részét. Róka Mártont ebbéli minőségében még nem értékelhette a magyar zene-történet-írás.

Medgyesy S. Norbert (PPKE BTK Történettudományi Intézet, Történelemelméleti, Módszertani és Didaktikai Tanszék)
Színpadra állított anyanyelvű teológia – a Csíksomlyó-iskola módszere a 18. században és annak tanulságai

Az egész magyar nyelvterületen a szakrális színjátszás legértelmesebb, legősibb és a barokk iskolai színjátszás világán belül egyedülálló karakterisztikus jellegzetességeket hordozó és ma is közérthető előadásai az erdélyi Csíksomlyón, az obszerváns ferences gimnázium színpadán hangzottak el 1721 és 1786 között. Színpadra állított katekizmusként, élő és szemléletes *Biblia Pauperum*ként szólaltak meg rendszeresen a nagypénteki vagy kisebb számban az úrnapi és egy alkalommal a Nagyboldogasszony-ünnepi előadások 80–120 gimnazista diák szereplésével. A ferences paptanárok által írt anyanyelvű, verses misztériumjátékok úgy magyarázták el és egyúttal közérthetően szemléltették a legnehezebb dogmatikai kérdéseket, katolikus hittitkokat, hogy az adott teológiai tétel lényegét az a szereplő fejtette ki, vagy az az allegorikus alak mondta el hús-vér emberként, akiről szól az adott tézis. Az *Újszövetségből* 106 jelenet keretében mutatták be Jézus Krisztus életét és kiemelten szenvedésének eseménysorát, melyhez 71 esetben kerestek ószövetségi előképet. Emellett költői és szcenikai-dramaturgiai eszközökkel tanítottak a ferences tanárok alapvető misztériumokat a Szentháromságról, a világ teremtéséről, a bukott angyalok (ördögök) lázadásáról és a világban lévő rossz eredetéről, Jézus Krisztus megtestesüléséről (kiemelten az ún. égi

pör) és e világra születéséről, szenvedéséről és annak értelméről; Mária szeplőtelen fogantatásáról, szüzességéről, örömeiről, fájdalomairól, érdemeiről és mennybevételéről, továbbá az Oltáriszentsegről, valamint az utolsó ítéletről.

A kiváló pasztorális és pedagógiai módszerekkel élő színdarabíró ferencesek és a színjátszó diákok nagyon sokat tettek az elsődleges spirituális cél (a penitenciatartás) eléréséért, és egyben tanították-okították is a sok szereplőben magára ismert és ezért vigaszt váró, hívő sereget. Tették ezt Kájoni János öröksége nyomán olyan magas irodalmi, (nép)zenei és közérthető népköltészeti stílusban, amely a szent cselekményhez és a Mária-kegyhelyhez illett. Eközben a szereplő diák verstant, éneket, jó kiállást tanult, a szakrális témájú előadással folyamatosan imádkozott és tízezres tömegnek adott hitélményt, amelyért 1725 óta – a megfelelő szentségi feltételekkel – ráadásul teljes búcsúban részesülhetett.

4. szekció

Maczák Ibolya (HUN-REN–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport)

A „Seraphicus Patriárka” – Assisi Szent Ferenc alakja a régi magyarországi prédikációkban

A régi magyarországi prédikációk sajátos formában rögzítik a kor tudásanyagát, ismereteit. Előadásomban ezért egyebek mellett arra keresem a választ, hogy a 18. századi egyházi beszédekben milyen kép élt Szent Ferencről: hogyan jelenik meg alakja más szerzők mellett Csete István, Csúzy Zsigmond és Padányi Bíró Márton prédikációiban? Milyen alkalmakon hangzottak el a beszédek? Milyen vonásokat emeltek ki a Szent Ferenc-legendákból? Milyen jelzőkkel illetik? Változik-e a magyarországi Szent Ferenc-kép a vizsgált szövegek tükrében – s ha igen, milyen szempontok alapján érdemes vizsgálnunk a kérdést?

Szelestei N. László (HUN-REN–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport)

„Téli szent gyümölcsök” – Ferences (?) ima- és énekeskönyv a 18. századból

A jól válogatott, latinból fordított (latinul is többször megjelent) kis-officiumokat is tartalmazó imakönyv összeállítója és fordítója a hagyomány szerint Mándli Miklós ferences szerzetes. Vajon tényleg ő? Miért érdemes egy látszólag szokványos imakönyvet alaposan megvizsgálni?

Fáy Zoltán (Magyar Ferences Könyvtár)

A ferences könyvtárak háromszáz éve

A hazai könyvtárak többségének története nem túl hosszú. A középkori gyűjtemények, két szerzetesi könyvtár kivételével, 1950-ig nem tekinthetők folyamatosan működőnek, hiszen a török hódoltság és egyéb csapások miatt teljesen megsemmisültek, szétszóródtak, az állományokat menekíteni kellett. A magyar ferences rendtartományok bibliotékáinak köteteivel is ez a helyzet. 1950-ig csak a szegedi és a gyöngyösi rendház könyvtárai működtek a középkortól megszakítások nélkül, de a szegedi rendház elvételekor jelentős részben ez a gyűjtemény is elkallódott. Csapodi Csaba már a hatvanas években felhívta a figyelmet ennek a barbarizmusnak a példátlanságára, hiszen az 1950-es államosítás legföljebb a francia forradalom könyvtárpusztításához hasonlítható.

Szeged és Gyöngyös kivételével az összes többi ferences kolostori könyvtár döntően 18. századi. Az újabb alapítású rendházak könyvtáraiban is sok 1800 előtt kiadott könyv volt, mert ezeket igyekeztek másodpéldányokból felszerelni. A történelmi Magyarország ferences könyvtárainak jelentős része 1920 után a határokon kívül került és jó néhány gyűjtemény a később csak-

nem mindenhol bekövetkező államosítások következményeként elkallódott. Az osztrák rendtartományhoz került volt mariánus rendházak könyvtárait nem államosították ugyan, de a különféle átszervezések ezek integritását is erősen kikezdték. Ugyanez történt az országhatárokon belül. A budai és esztergomi rendházak könyvtárait leszámítva mindegyik kolostori könyvtárat államosították, és egyedül a gyöngyösi konvent könyvtára az, amelyiknek állománya az államosítás ellenére többé-kevésbé megmaradt egyben – bár az utolsó katalógust egybevetve a mai állománnyal itt is jelentős a hiány.

Az államosított gyűjteményeket először az Országos Könyvtári Központ kezelte, majd a Népkönyvtári Központ, végül az OSzK. A könyveket szervezett formában először a hatvanas években kezdték kiárusítani, amikor a British Library keleti gyűjteményeit ért világháborús veszteségek miatt hozzáfogtak a megsemmisült kötetek pótlásához. Ennek következménye az is, hogy nagy angliai egyetemi könyvtárakban számos magyar ferences rendházból származó kötet található. Később, főként valutaszerezési okokból, osztrák és német antikváriusoknak is eladogatták az államosított könyveket. Ez a gyakorlat a rendszerváltás után is folytatódott, ám a Fölőspéldány Központ egy idő múlva a hazai könyvtáraknak is elküldte az eladásra szánt kötetek listáját. Így történhetett meg, hogy számos esetben sikerült visszavásárolni az egyes rendházak elvett könyveit, jelentős összegekért, például 1995 augusztusában 11300 forintért három 17-18. századi kötetet.

1995 végére sikerült csak megértetni az OSzK vezetésével, hogy gyakorlatuk az orgazdaság egy nagyon különös formája, ezért tárgyalások kezdődtek a gyöngyösi könyvtár visszaadásáról, valamint a Fölőspéldány Központ különböző raktáraiban lévő kötetek térítésmentes visszaszolgáltatásáról. Ez a folyamat hosszú éveken keresztül zajlott, és ennek eredményeként sikerült nagyjából 2000 körül rekonstruálni az államosított rendházak könyvtárainak maradványát.